

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi

Murat KILIÇ*

ÖZET

1923-1950 dönemi, Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye’de bazı kavramların ve kurumların yerleşme dönemi olmuştur. Bir milli devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yerleştirilmeye çalışılan kavramlardan biri de aynı zamanda milli devletin ideolojisi olan milliyetçiliktir. Ancak milliyetçilik tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de söz konusu dönemde üzerinde tam olarak mutabakata varılamayan bir kavram olmuştur. Hal böyle iken milliyetçiliğin değişik yorumları ortaya çıkmış ve neticede Türk milliyetçiliği, Atatürk Milliyetçiliği, Teritoryal, Muhafazakar, Liberal ve Irki milliyetçilik şeklinde kollara ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Atatürk Milliyetçiliği, Teritoryal Milliyetçilik, Liberal Milliyetçilik, Muhafazakar Milliyetçilik, Etnik Milliyetçilik.

The Typology of the Turkish Nationalism in the Early Period of the Republic

ABSTRACT

The period of 1923 and 1950 was the period of settling new notions and institutions after the foundation of Turkish Republic. One of these notions was Nationalism which was the ideology of the national state in Turkish Republic established as a national state. However, nationalism was a notion that could not be come to an agreement in such a period in Turkey and all around the world. In this situation different interpretations of nationalism had emerged and as a result Turkish Nationalism had branched as Atatürk Nationalism, Territorial, Conservative, Liberal and Ethnic Nationalism.

Key Words: Nationalism, Turkish Nationalism, Ataturk Nationalism, Territorial Nationalism, Conservative Nationalism, Liberal Nationalism, Ethnic Nationalism.

Giriş

Türk siyasal hayatında en önemli tartışma konularından biri şüphesiz milliyetçilik etrafında gerçekleşmiştir ve gerçekleşmektedir. Bu tartışmalar sırasında ortaya milliyetçiliğin bazen birbirine benzeyen, bazen aralarında küçük nüanslar olan, bazense birbirine tamamen zıt tanımlamalar ve algılar çıkmaktadır. Ancak milliyetçilik kavramının

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, mkilic@sdu.edu.tr

tarihi seyrine bakıldığında bu durum Türk siyasal tarihine ya da hayatına has bir özellik değildir. Milliyetçilik, Türkiye’de olduğu gibi tüm dünyada üzerinde tam olarak uzlaşmaya varılamamış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Anderson’ın deyimiyle “*milliyetçiliğin en az iki yüz yıldır yeryüzünde aramızda olduğu herkes tarafından kabul edilmesine rağmen bugün gelinen noktada bu denli çetrefilli ve analitik olarak üzerinde bu kadar az mutabık kalınan ikinci bir siyasi fenomen bulmak güçtür*”¹. Bunun en önemli nedeni milliyetçilik anlayışlarının kabul ettiği millet tanımının farklı olmasıdır. Bir diğer neden ise siyasi yaklaşımlardır. Milliyetçiliği benimsesin ya da benimsemesin her siyasi yaklaşım, bu modern fenomenin varlığını kabul etmiş ve üzerinde durarak bir tanım geliştirmeye çalışmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı tek bir milliyetçilik tanımının bulunamaması sorunu ise milliyetçilik kavramını sınıflandırma girişimleri ile aşılmaya çalışılmıştır.

Milliyetçiliği sınıflandırma konusundaki çalışmalar 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayarak günümüze kadar gelmiştir ve halen devam etmektedir. 1920’lerde Carlton Hayes ve Hans Kohn, milliyetçilik konusunda bir sınıflandırma ya da başka bir deyişle “tipoloji” belirleme alanında çalışmalara başladılar. Bu çalışmalarda milliyetçiliği kesin sınıflara bölmeye çalıştılar. Hayes’in çalışması ilk çalışma olup milliyetçi ideolojinin değişik kollarını birbirinden ayırmayı amaçlıyordu. Bu sınıflandırmaya göre Hayes, milliyetçiliği *Humanitaryen, Geleneksel, Jakoben, Liberal* ve daha sonraları *Ekonomik ve Bütünsel (Integral)* milliyetçilikler şeklinde tiplere ayırıyordu². Kohn ise milliyetçiliği temelde “Batılı” iradi milliyetçilik ve “Doğulu” organik milliyetçilik olarak ikiye ayırıyordu. Kohn’a göre İngiltere, Amerika ve Fransa’daki milliyetçilik akılcı, iyimser ve çoğulcuymdu. Toplumsal sözleşme ilkesine bağlı olarak özellikle yükselen orta sınıfın siyasal toplum özlemlerine cevap veriyordu. Daha doğuda Rusya ve Asya’da ise orta sınıfların sosyal geriliği ve zayıflığı, alt aristokrasi ve aydınlara dayanan ve yığınların içgüdülerine yönelik çok daha duygusal ve otoriter bir milliyetçilik görülüyordu. Kohn, bu genel ayırmadan sonra da Batı tipi milliyetçiliği “bireyci” (Anglo-Saxon ülkelerinde) ve “kollektivist” (Fransa) alt sınıflarına ayırmaktadır³.

Hugh Seton-Watson’ın sınıflandırması benzer tarzda bir başka çalışmadır. Burada ilk olarak İngilizler, Fransızlar, Kastilyalılar, Hollandalılar, İskoçlar, Danimarkalılar, İsveçliler, Lehler, Macarlar ve Ruslar gibi eski sürekli uluslar ile ulusal bilinçleri milliyetçiliğin yayılmasından sonra ortaya çıkan ve büyük ölçüde bunun ürünü olan

¹ Benedict Anderson, “Milliyetçiliği Anlamaya Giriş”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yay., İstanbul2001, s.11.

² Louis Leo Snyder, *The New Nationalism*, Cornell University Press, New Jersey 2003, s.49-51.

³ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism, A Study in Its Origins and Background*, Macmillan, New York 1958, s.324-326.

Sırp, Hırvat, Romen, Arap, Afrikalı ve Hintliler gibi yeni uluslar olarak ayrılmaktadır. Sonra da bu ikinci kategori için ayrılıkçı, irredentist ve ulus inşacı milliyetçilikler olarak üç milliyetçi hareket tespit edilmektedir⁴.

Anthony Smith ise milliyetçiliği Teritoryal ve Etnik milliyetçilik olarak iki grupta ele almaktadır. Birinci grubu Anti-sömürgeci milliyetçilik ve entegrasyoncu/bütünleştirici milliyetçilikler, ikinci grubu ise ayrılıkçı ve diasporacı milliyetçilikler ile irredentist ve pan-milliyetçilikler olarak iki alt sınıflandırmaya tabi tutmaktadır⁵.

Bunların yanında Milliyetçiliğe tek bir kalıptan bakmak ancak çeşitli dönemlere ayıran ve milliyetçiliği dönemselsel olarak sınıflandıran çalışmaları da görmek mümkündür. Edward Hallet Carr, milliyetçiliği bireycilik ve demokrasinin, özgürlüğün ve eşitliğin reddi olarak görmekte ve milliyetçiliği üç dönemde sınıflandırmaktadır. Birinci dönem *uluslar arası ilişkilerin hanedan devletleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar olduğu, karakteristik ekonomi politikasının merkantalizm olduğu ve yeni ulusal birimin kralın kişiliği ile özdeşleştirildiği erken modern dönemdir*. İkinci dönem *Rousseau'nun babalığını yaptığı popüler ve demokratik bir siyasal milliyetçiliğin, serbest ticaret, yayılım ve Londra'nun finansal egemenliğine dayanan bir uluslar arası ekonomi düzenine dayanan bir uluslar arası ekonomi düzeninin koruması altında tüm Avrupa'ya yayıldığı Fransız Devrimi'nden 1914'e uzanan dönemdir*. Son olarak ise 19. yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na dek süren dönem ki bu dönemde *yığınlar tamamen sosyalleşerek ulusa dönüşmüş ve ekonomik milliyetçilik yükselmiş, Avrupa ulusları çoğalmış ve nihayetinde topyekün savaşlar çıkmıştır*. Bir başka kronolojik sınıflandırma ise Louis Snyder tarafından yapılmaktadır. Buna göre: *1817-1871 birleştirici milliyetçilik; 1871-1900 ayrımcı milliyetçilik; 1900-1945 saldırgan milliyetçilik ve 1945'ten başlayarak çağdaş evrensel milliyetçilik*⁶ olarak ele alınmaktadır.

Peki Türkiye'de durum nedir ya da Türkiye'de milliyetçilik için böyle bir sınıflandırma yapmak mümkün müdür? Bugün Türkiye'de milliyetçilik üzerinde çeşitli tanımlar yapılmakta ve milliyetçilik çeşitli şekillerde algılanmaktadır. Ancak yine belirtmek gerekir ki bu hal yeni bir durum değildir. Bir milli devlet olarak kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tek bir milliyetçilik anlayışı kabul edilmemiş, milliyetçiliğin çeşitli tipleri ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik bir yandan devlet eliyle ikame edilirken diğer yandan bazı aydınlar ve aydın grupları farklı milliyetçilik anlayışlarına yönelmişlerdir. Bu anlayışlar kimi zaman devletin benimsediği milliyetçilik anlayışı ile uyum içinde varlığını

⁴ Anthony D. Smith, "Milliyetçilik ve Tarihçiler", *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yay., İstanbul 2001, s.46.

⁵ Smith, *a.g.e.*, s.133-134.

⁶ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim Yay., İstanbul 1998, s.45-54.

sürdürürken kimi zamanda tam aksi bir durum oluşmuştur. Netice itibariyle de ortaya birbirinden farklı milliyetçilik tipleri çıkmıştır. Bu noktada 1923'ten 1950'lere kadar olan Türk Milliyetçiliğini, Atatürk Milliyetçiliği, Teritoryal, Muhafazakar, Liberal ve Irki Milliyetçilik şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu akımlara ayrıntılı olarak bakmadan önce milliyetçiliğin Türkiye'deki mazisine bakmak yerinde olacaktır.

A. Türkiye'de Milliyetçilik

Batıda siyasi bir akım olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin Osmanlı toplumuyla buluşması Türkçülük akımının doğuşu şeklinde gerçekleşmiştir. Türkçülüğün gelişimi ilmi, edebi ve siyasi olmak üzere üç safhada gerçekleşmiştir⁷. İlk iki safhada birçok milliyetçilik akımında olduğu gibi Türkçülük kendini dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarla göstermiştir⁸. Bu çalışmalar sonucunda II. Abdülhamit döneminde Türk kavramı, ırkî ve lisanî manada artık şerefli ve gurur duyulan bir kavram olarak değişmiş, Türk tarihinden bölümler gün ışığına çıkarılarak, Türk tarih görüşü zaman ve mekan itibariyle genişlik kazanmaya başlamıştır. Artık imparatorlukta yaşayan Türkler, dil, edebiyat, tarih ve kültürlerinin hem Osmanlı hem de daha geniş bir Türk mirası olduğunu açıkça görmüşlerdir. Osmanlı Devleti dışında Türkçe konuşan Müslümanlar milletteş olarak kabul edilmiş, yavaş yavaş Türk Birliği fikri, kültürel terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Anadolu, Türklerin vatanı olarak önem kazanmaya başlamış, Türk milliyetçiliğinin temeli olarak Türk dil ve kültürünün rolü ve bunları canlandırmak ve geliştirmek ihtiyacı da kuvvetlenmiştir⁹.

Türkçülüğün Türk milliyetçiliğine, yani siyasi bir akıma dönüşmesi ve örgütlenmesi ise II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki ile gerçekleşmiştir. Bu örgütlenme girişimleri arasında *Türk Derneği*, *Türk Yurdu Cemiyeti* ve *Türk Ocakları* gibi derneklerin kurulması sayılabilir. Bu derneklerin önemi imparatorlukta vazgeçmiş görüntüsü vermemek için İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğü açıkça savunmadığı dönemlerde bu hareketin canlı tutulması ve gelişmesi için başarılı bir şekilde çalışmalarından kaynaklanmaktadır¹⁰. Bu dönemde Türkçüler, Osmanlı insanlarına bir "Yeni Hayat" vaat ediyorlardı. Bu kurtuluş reçetesinin dayandığı fikir ve eylem temeli Türk milliyetçiliği olacaktır. Türkler her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğunda milli bir

⁷ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, TDV Yay., Ankara 2004, s.75.

⁸ Bu çalışmalar için Bkz. Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C.IV, Cem Yay., İstanbul 2004s.372.

⁹ Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.83.

¹⁰ Akşin, *a.g.e.*, s.48.

bilince sahip olacaklardı¹¹. Türkçülük klasik ve gerçek anlamda milliyetçilik demektir. Amaç Osmanlı İmparatorluğu'nda şursuz bir hayat geçiren Türkleri milletteştirmekti. Türkçülüğün teorisini hazırlama işini İstanbul Üniversitesi Türk Medeniyeti Tarihi profesörü, Ergani mebusu ve İttihat Terakki genel merkez üyesi Ziya Gökalp ve ekibi üstlenmişti. Bu ekip "Yeni Hayat" adını verdikleri doktrinle Türkçülüğün sosyal siyasal ve ekonomik yönlerini belirlemişlerdi¹². Ancak Türkçülük, Tunaya'nın deyişiyle dar ve klasik anlamı içinde kalmamış ve ikinci bir safhaya geçmişti. Bu ikinci safhada ülke dışı Türklerle birleşilecek ve "Turan" adlı büyük ülke gerçekleştirilecekti¹³. Türkçüler çöken bir imparatorluk karşısında milli bir devletin kuruluşunu düşünmeyerek yeni bir imparatorluk tezini işlemişler, bunun için de milliyetçilik akımını "uzak Türkçülüğe" ve Turancılığa dönüştürmüşlerdi¹⁴. Ancak Turancılık fikri de Birinci Dünya savaşı sonucunda ortadan kalkmış daha doğrusu geçerliliğini yitirmiş gözükmekteydi¹⁵.

Osmanlı döneminden farklı olarak Milli Mücadele sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir milli devlet olma amacındaydı. Bu yüzden imparatorluktan Cumhuriyete geçiş, Osmanlılık, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm gibi her çeşit "uluslararası" kardeşlik hayallerini sona erdirdi. İlk defa Balkan savaşları sonunda imzalanan barış antlaşmalarıyla çizilen ve Misak-ı Milli ile teyit edilen sınırlar, yeni Türkiye cumhuriyetinin değişmez sınırları oldu¹⁶. İlk amaç bu sınırlar içerisinde milli bir devlet kurmaktır. Milliyetçilik de bu devletin temel ilkelerinden biri olarak belirlendi. Ancak zaman içerisinde milliyetçiliğin farklı aydınlar ve gruplar tarafından telifleri yapılmaya başlandı. Başta millet tanımı olmak üzere laiklik ya da başka bir deyişle dine bakış, etnisite, irredenta, vatan kavramları üzerinde farklılıklar oluştu ve ortaya çeşitli milliyetçilik akımları çıktı.

1. Atatürk Milliyetçiliği

Milliyetçilik konusundaki sınıflandırmalardan en etkin olanlarından biri Milliyetçiliğin Fransız ve Alman tarzı olarak ikiye ayrılmasıdır. Alman tarzı milliyetçiliğin en önemli özelliği etnik ve kültürel temele dayanmasıdır. Fransız tarzı olarak kabul edilen daha erken milliyetçilik ise devlet temelli bir milliyetçiliktir. Bu anlayışa göre devletin yurttaşları olmak ve kader birliğini benimsemek o millettendir için yeterlidir. Etnik köken ve din gibi unsurlar ikinci plandadır. İşte

¹¹ Tunaya, *a.g.e.*, s.43.

¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938)*, C:1, İBÜ Yayınları, İstanbul 2003s.137.

¹³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I, İletişim Yay., İstanbul 1998, s.43.

¹⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s.137.

¹⁵ Akşin, *Jön Türkler...*, s.459.

¹⁶ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s.100-101.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk döneminde görülen milliyetçilik anlayışı da Fransız örneğindeki gibi benzer nitelikler taşır. Ancak burada tam bir eşdeğerlilik söz konusu değildir. Zaten millet ve devlet olgularının ortaya çıkışındaki sıralama açısından bakıldığında da ne Fransa'daki gibi milliyetçilik ve ulus devlet olgularının eş zamanlı olarak ortaya çıkması ne de Almanya'da olduğu gibi milliyetçiliğin ulus devletten yarım asır önce ortaya çıkması durumu söz konusudur. Bununla birlikte Türkiye'de Almanya'daki gibi "devletini arayan bir millet" değil aksine "milletini arayan bir devlet"ten söz etmek daha anlamlıdır¹⁷. Hal böyle iken de milliyetçilik devlet eliyle ikame edilen bir olgu olarak Atatürk milliyetçiliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Atatürk milliyetçiliği tıpkı milliyetçilik kavramı gibi değişik tanımlamalara ve isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Atatürk milliyetçiliği için Resmi milliyetçilik ya da Kemalist milliyetçilik tanımlarını görmek mümkündür. Ancak biz burada Atatürk milliyetçiliğini, Atatürk'ün görüşlerini temel alan, moderniteyi amaç edinen ama bunun yanında kendine özgü yanları ağır basan bir ulus devlet ideolojisi olarak ele almaya çalışacağız. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, adına ne denilirse densin burada açıklamaya çalışacağımız milliyetçiliğin oluşumundaki ana referans Atatürk'ün bizatihi kendisidir. O halde evvela Atatürk'ün milleti ve milliyetçiliği nasıl algıladığına bakmak yerinde olacaktır.

a. Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

Atatürk'ün benimsediği millet anlayışı subjektiftir. Bu anlayışa göre millet bir takım subjektif bağlar ile birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar manevi niteliktedir. Bu bağlar arasında mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal ülkü birliği gibi unsurlar yer almaktadır. Geçmişte yaşanan ortak acılar veya birlikte kazanılan başarılar, ortak amaca varmak için girişilen mücadeleler, ortak tehlikelere karşı birlikte karşı koyma isteği gibi faktörler insanları birbirine bağlar ve milleti oluşturur¹⁸. Subjektif bir millet anlayışını benimseyen Atatürk de milleti şu şekilde tarif eder: *Zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan; ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir.*¹⁹ Milliyetçilik ise Atatürk'e göre "İlerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve

¹⁷ Ayşe Kadioğlu, "Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C.IV, İletişim Yay., İstanbul 2003, s.287.

¹⁸ Kemal Gözler, "Devletin Bir Unsuru Olarak Millet Kavramı", *Türkiye Günüğü*, S:64, s114.

¹⁹ Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, AAM Yay., Ankara 2000, s.35.

*onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk milletinin özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır.*²⁰

Millet tanımında olduğu gibi Türk kimliği konusunda da Mustafa Kemal'in sözleri ya da tanımları o dönem için bir pusula vaziyeti gördüğünden Onun bu konuyla ilgili görüşlerine bakmak faydalı olacaktır. Mustafa Kemal, Türk milletinin oluşumunda etkili olan tabii ve tarihi olguları şu şekilde sıralar: *a)Siyasal varlıkta birlik b) Dil Birliği c)Yurt Birliği d)İrk ve köken Birliği e)Tarihi yakınlık e)Ahlaki Yakınlık.*²¹ Atatürk'ün millet olmada ilk aradığı şart görüldüğü üzere bir üniter devlettir. Siyasal varlıkta birlikle bunu kastetmektedir. Dil birliğine yine aynı şekilde önem vermektedir. Ancak Türk milletini oluşturan unsurlar arasında ırk ve köken birliğini saymasına rağmen Atatürk'ün Türk milleti için hiç bir zaman ırki ölçütler kullanmadığını görmekteyiz. Nitekim ırki bir temele dayandırmadığını şu açıklamalarından anlamak son derece kolaydır.

“Bugünkü Türk Milleti siyasal ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat geçmişin despotluk devirleri ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aleti, gerici beyinsizden başka hiçbir millet bireyi üzerinde üzüntü ve tasadan başka bir etki yapmamıştır. Çünkü, bu millet bireyleri de bütün Türk toplulukları gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.

*Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlara kader ve talihlerini Türk milliyetine vicdani arzularıyla bağladıktan sonra, kendilerine yan gözle yabancı bakışıyla bakılmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?”*²²

Aynı açıklama da yine açıkça görülmektedir ki Atatürk milleti ırka dayandırmadığı gibi dine de dayandırmamaktadır. Yani milliyetçiliğinin vasıflarından biri laikliktir. Teokratik bir devlete ve mezhep çatışmalarına karşıdır. Atatürk millet tanımına din öğesini dahil etmemesini ise şöyle açıklar: *“Türkler İslam Dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin amacı bütün milliyetlerin üzerinde hepsini kapsayan bir ümmet siyaseti idi.”*²³

Atatürk milliyetçiliğinin bir başka özelliği ise milli vatan kavramını benimsemesi ve irredentayı reddetmesidir. Bu aynı zamanda

²⁰ İnan a.g.e., 64.

²¹ İnan, a.g.e., s.32.

²² İnan, a.g.e., s.34

²³ Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yay., Ankara 2007, s.47.

Atatürk milliyetçiliğinin barışçı yanını da ortaya koymaktadır. Onun hedefi şartlara uygun, sadece kendi sınırları içerisinde bağımsız bir Türk devleti ve onun izlediği milli siyaseti hayata geçirmektir ve bu amacını şu sözlerle dile getiriyordu: “Panislamizm..Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilmemektedir. Irk ayrılığı gözetmeksizin bütün insanlığı içine alan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstilacı olma hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü şahsi duygu ve bağlılıklarını unutturup onları tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde birleştirerek, insancı bir devlet kurma teorisinin de kendine göre şartları vardır.

Bizim kendisinde açıklık ve uygulama imkanı gördüğümüz siyasi ilke milli siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanlış olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için devletin bütünüyle milli bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilatımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Milli siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: milli sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zora sokmamak... Medeni dünyadan, medeni, insani karşılıklı dostluk beklemektir²⁴”.

Atatürk’ün ortaya koymuş olduğu milliyetçilik anlayışı ırk ve kanı değil kültürü temel alan bir anlayıştır. Irka dayanmadığı gibi her hangi bir irredenta siyasetine karşı çıkar. Bu yönüyle de vatan kavramını öne çıkarır ve barışçıdır. Laik bir milliyetçilik anlayışıdır. Dini millet kavramının dışında bırakır. Bu özellikleri itibarıyla Atatürk milliyetçiliği realisttir. Çünkü Anadolu gerçeğini göz ardı etmemiştir. Anadolu’da yaşayan nüfusu kapsayacak bir millet ve milliyetçilik anlayışı oluşturmuştur. Onun bu kapsayıcı tavrı “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir” söyleminde kendini bulmuştur.

Nitekim Atatürk’ün bu yaklaşımı devletin de resmi yaklaşımı halini almıştır. Cumhuriyetin temel esaslarını belirleyen anayasada bunu görmek mümkündür. 1924 Anayasasının 88. maddesinde tartışmalar sonucunda belirlenen Atatürk’ün ortaya koyduğu millet tanımına uygun olan bir Türk tanımı 1924 Anayasasında şu şekilde yer almıştır: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itrak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de müttemekin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dahilinde ikamet ve senni rüşte vusulünde resmen

²⁴Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, AAM Yay., Ankara 2000, s.299.

Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür²⁵.”

Ayrıca millet ve milliyetçilik kavramları dönemin iktidarı ve tek partisi olan CHP'nin de ilgi alanındaydı. Milliyetçilik CHP'nin ilk açıklanan ilkelerinden biridir. CHP ilk kez 1927'de yayınlanan nizamnamesinde milliyetçi olduğunu deklare etmişti. Ancak ilk programını 1931'de yayınlayan CHP ilk kez bu programda milleti resmi olarak tanımlamıştı. 1931 tarihli CHP programı milleti “*dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet*” şeklinde tanımlamaktadır²⁶. CHP programındaki bu tanım CHP'nin dönemin tek siyasi aktörü olması bakımından önemlidir. Çünkü bu tanım devletin izleyeceği milliyetçik politikasının temelini teşkil etmektedir ve bu dönemdeki pek çok uygulama, bu tanıma uygun bir biçimde gerçekleşmiştir.

b. Atatürk Sonrası Dönem

Ancak bütün bunlara rağmen özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürk milliyetçiliğinin Jakoben eğilimli yorumları yapılmıştır. Bu yorumların temel özelliği etnisiteye verilen önemin artırılması ve laiklikten ziyade bir pozitivist tutumun hakim olmasıdır. Böylesine bir değişimin yaşanması sırasında belli başlı isimler öne çıkmıştır. Örneğin CHP genel sekreteri Recep Peker, millet ve milliyetçilik anlayışı konusunda bu yönde görünüm verir. Recep Peker'e göre “*Hukuki ve siyasi haklar tüm ulus fertleri için geçerlidir. Ancak etnik kökene sahip olanlar ya da olduklarını düşünenler ulusal topluluğa katılamazlar. Çünkü ulusal topluluğun tek bir etnik kökeni vardır; o da Türklüktür*”. Türk ulusunun bu şekilde Türk ırkı ekseninde tanımlanması, *etnokültürel çeşitliliğin* kaçınılmaz olarak reddini gerektirmiştir. İlk elde, farklı etnik kökenlere işaret eden adlandırmaların meşruiyeti ve gerçekliği kabul edilmemiştir²⁷. Yine Recep Peker *İnkılâp Tarihi Ders Notları* adlı kitabında Türk kanının saflığından, bozulmadığından ve yüceliğinden bahsetmektedir. Dönemin bir diğer önemli ismi Mahmut Esat Bozkurt, ise Peker'in ki kadar derin olmamakla birlikte etnisiteye vurgu yapmaktadır. Bozkurt, Atatürk'ün “Ne mutlu Türküm diyene” sözünü “Ne Mutlu Türküm diyebilene” şeklinde kullanmaktadır. Ancak Bozkurt'un milliyetçiliğe getirdiği değişim dini alandadır. Bozkurt'a göre Kemalizm diğer sistemlerden ayrı altı ok ile ifade edilen sosyal ve siyasi

²⁵Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri(Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000, s.138. Ayrıca Bu madde üzerindeki tartışmalar için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C: 8/1, s.908-911.

²⁶ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları*, C.III, İletişim Yay., İstanbul 2003. s.201.

²⁷ Yıldız, a.g.e., s.202-203.

bir sistemdir. Laiklik ve Türk milliyetçiliği birbirleri içinde incelenmelidir. İslam dini geriliğin nedenidir²⁸.

Ancak yönetim tarafından giderek daha fazla benimsenen bu yaklaşıma karşı ilk tepki yine CHP içerisinde gelmiştir. Tepkiyi gösteren kişi 1947 CHP kurultayındaki görüşleriyle Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir. Kongrede laiklik uygulamasını eleştirmiştir. Daha sonra ise 1949'da Türk Ocaklarını yeniden oluşturmuş²⁹ ve burada Hamdullah Suphi'nin görüşleri Ocağa da yansımıştır. Deyim yerindeyse dine bir dönüş gerçekleşmiş "*Din milletlerin en eski en devamlı müessesidir. Esarete uğramış milletlerin müdafası siperidir*" anlayışı hakim olmuştur³⁰. Nitekim Tanrıöver'in bu çıkışı dönemin şartları içerisinde normaldir. Çünkü 1945'ten sonraki liberalizasyon milliyetçiliğin fikir muhtevasında da değişikliklere yol açmıştı. Rasyonalist ve materyalist bir milliyetçilik anlayışının solcu fikirlerin sızmasına elverişli bir zemin hazırlayacağından özellikle endişe duyulmaktaydı. Bunun en önemli nedeni ise din aleyhtarı bir milliyetçiliğin Marksist ideolojiye karşı koyamayacağı düşüncesi idi. 1946 yılı sonlarından itibaren yavaş yavaş yeni bir milliyetçilik anlayışı belirdi. Milli kuvvetin kaynaklarını tarihte, özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bulunduğunu iddia ediyordu. Müslümanlık Türk toplumlarının ruhunda yaşadığı için milliyetçiliğin dine ve tarihe dayandırılmasını istiyordu. Tarih ve din arasında o kadar sıkı bir münasebet vardı ki biri olmadan öteki düşünülemezdi. Tanrıöver, milliyetçiliğin ayrıca dogmatizmin, ırkçılığın, materyalizmin, Turancılığın, Anadoluçuluğun, yabancı azınlık düşmanlığının etkisinden kurtulup gelenekçi, tarihi ve dini-hissi vasıflar kazanmasını talep etmekteydi³¹.

Atatürk Milliyetçiliği'nin Atatürk'ün ölümünden sonra farklı yorumlara tabi tutulması doğaldır. Ancak burada dikkat çeken nokta aradaki farkın yorum farkından öte muhteva farkı olarak tezahür etmesidir. Ancak yine de 1923-1950 arası dönemde hakim ideoloji farklı yorumlamalara rağmen Atatürk milliyetçiliği olmuş; diğer milliyetçilik akımları biraz da buna karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

2. Teritoryal (Mekânsal) Milliyetçilik

Milliyetçilik tanımları ya da anlayışları ne kadar farklı olursa olsun bunların önemli bir kısmında toprak, vatan, yurt gibi kavramlar milletin birer unsuru olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte milletin temel unsuru olarak topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri,

²⁸ Hayri Bolay, "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatı", *Türkler*, C:XVII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.746

²⁹ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, Ada Yay., İstanbul, Tarih yok, s.584.

³⁰ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yay., İstanbul 1977, s.221.

³¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay. İstanbul 1996, s.212-213.

aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekan, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçasını yani vatanı kabul eden bir millet anlayışından da söz etmek mümkündür. Nitekim milliyetçilik kavramı gibi milletin bu şekilde kavramsallaştırılması da ilk kez Batı'da gerçekleşmiştir. Yani Teritoryal millet ilk kez Batıda ortaya çıkmıştır. Bu anlayışta hakim olan düşünce mekansal ya da teritoryaldır. Bu mantığa göre milletlerin iyi tanımlanmış ülkelere topraklara sahip olmaları gerekir. Halk ile toprak birbirine ait olmalıdır. Ama mezkur toprağın herhangi bir yer olması mümkün değildir. Bu toprak parçası "tarihi" bir toprak, "yurt", halkın beşiği olmalıdır³². Türk milletinde olduğu gibi bu toprak soyun köklerini taşıyorsa bile bu özelliği gösterir.

Cumhuriyet döneminde ve hatta biraz daha önce Türkiye'de teritoryal bir millet tanımını benimseyen milliyetçilik anlayışını görmemiz mümkündür. Bu milliyetçilik türü Memleketçilik, Anadoluçuk ya da Türkiyecilik gibi farklı isimlerle karşımıza çıksa da temelde tek bir kaynaktan beslenir. Mevcut sınırlar içerisinde yaşayan halka millet olma vasfını yükleyen, temel unsur olarak Anadolu'yu alan bir milliyetçilik anlayışını benimser. Bu hareket Cumhuriyet döneminde iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk Anadoluçuluk akımı Mükrimin Halil Yınanç ve onun çıkardığı Anadolu dergisi etrafında toplananlardan oluşur ki bunu 1923-1925 arasında tarihlendirebiliriz. Ancak bu dönemde Anadoluçuluk hareketinin çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. 1930'ların ikinci yarısından sonra ise Anadolu imgesi Türk milliyetçiliğinin yeniden merkezine oturtulmaya çalışılmış ve Remzi Oğuz Arık'ın önderliğinde yeniden Anadoluçuluk akımı gündeme gelmiştir.

a. "Anadoluçuluk"un Doğuşu (1917-1925)

Teritoryal milliyetçilik memleketçilik adıyla II. Meşrutiyetin Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık şeklinde üç yaygın ideolojisine tepki halinde mütareke döneminde doğan hareketlerden biridir. Bu hareketin temeli Türk ocağı bünyesinde "Büyük Türkçülüğe" karşı "Küçük Türkçülük" veya "Türkiyecilik" şeklinde 1917'de atılmış bulunuyordu. 1919'da ise Mülkiye sıralarında Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak gören yeni bir akım doğdu. Fikir, Hilmi Ziya Ülken tarafından Henri Lichtenberger'in *Richard Wagner, Poete et Penseur* adlı eserinden esinlenerek ortaya atılmıştı. Ülken bu doğrultuda el yazma olarak *Anadolu Dergisini* çıkarmaya başladı. Ülken'in ortaya attığı bu fikir hareketine Mükrimin Halil'in katılması bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Çünkü dikkatini İslam tarihinden Anadolu tarihine çeviren Mükrimin Halil harekete siyasi bir şekli vermeye girişti. Böylece memleketçilik kültürel bir hareketten yüksekokullar arasında yayılan

³² Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, s.24-25.

siyasi bir ideoloji haline geldi³³. Ancak akım milliyet anlayışındaki görüş ayrılığı nedeniyle daha başlangıçta ikiye ayrıldı. Bunlardan biri Anadolu'yu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören kültürcü Anadoluçuluktur. İkincisi ona siyasi ve fiili bir şekil vermek isteyen ideolojik Anadoluçuluktur. Bu ikincisi Monroe'nun "Amerika Amerikalıdır" düsturunu örnek alıyordu³⁴ ki bizim de burada üzerinde duracağımız anlayış budur.

Mükrimin Halil, 1923'te çıkan Anadolu Dergisinin ilk sayısında memleketçilerin millet görüşünü şu şekilde ortaya koyuyordu: *Milliyet cereyanının gelişmesinden sonra tarihimize Türk tarihi denmeye başladı. Fakat Türk tarihi denilince bizim tarihimiz değil, Türkistan tarihi hatıra geliyordu. Bazıları buna eski zihniyetle Osmanlı Türkleri tarihi dediler. Oysa tarihte böyle bir il ve ulus yoktu. Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü manasız tabirlerdir...Bizim tarihimizin adı Anadolu Tarihidir*³⁵. Mükrimin Halil Memleketçilik akımının İslami vurgusunu da yapan isimdir. Onun millet anlayışına göre Anadolu, toprağıyla ahlakiyla, imanıyla kaderiyle ve gerçek iradesiyle Anadolu Türk ulusunu oluşturmaktaydı. Anadolu Türk milleti diye isimlendirilen Anadolu halkının Müslüman olması nedeniyle de Anadolu tarihi aynı zamanda Müslüman Anadolu tarihi olarak da ele alınabilirdi.

b.İkinci Dönem "Anadoluculuk" Akımı

Memleketçilik akımının bir başka önemli ve Anadoluçuluğun ikinci kez gündeme gelmesini sağlayan isim olan Remzi Oğuz Arık ise milliyetçilik ideolojisinin ve idealinin ağırlık merkezi olarak neden vatan kavramının kabul edildiğini "realite" ya da "realist olmak" ile açıklıyordu. Arık, 1914'teki Birinci Dünya Savaşını İslamcılığın(Müslümanlığın değil), Osmanlıcılığın belini büken bir ameliyat olarak nitelemektedir. Ona göre Anadolu'daki İstiklal mücadelesi Türk realitesine aykırı olan ne varsa kül etmişti. Öte yandan bütün dünya Türklerinin kurtulması için Anadolu'nun bağımsız, kuvvetli kalması şart olduğu meydana çıkmıştı.³⁶

Arık'a göre Turancılık ya da İslamcılık reel politikalar değildi. Oysa memleketçilik hayali vatan fikrine karşı gerçek vatan, soyut bir millet görüşüne karşı somut bir millet görüşünü savunuyordu. Bu görüşün millet fikri her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan anlayışına dayanıyordu. Din birliği halinde anlaşılan ümmet veya milletlerarası dini cemaat, bir vatan teşkil etmediği gibi bir millet de değildi. Nitekim bir dil ailesi teşkil eden ırkın yaşadığı sınırsız topraklar

³³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 2001, s.477-478.

³⁴ Ülken, *a.g.e.*, s.478.

³⁵ Ülken, *a.g.e.*, s.478.

³⁶ Remzi Oğuz Arık, *Türk Milliyetçiliği*, Dergah Yay., İstanbul 1992, s.51.

da bir vatan değildi ve bu anlamda bir ırka millet denemezdi³⁷. Yani memleketçilik irredentaya karşı açık bir tavır almıştı. Memleketçilere göre zaten Anadolu halkı ile Turani topluluklar arasında bir kader birliğinin sağlanması oldukça zordu. Bu yüzden bu geniş coğrafyada bir ulus bilinci yaratmak imkansızdı. Bu yüzden Turancılık realiden uzaktı. O halde vatan olarak Anadolu, millet olarak Anadolu Türkleri ve milliyetçilik olarak Anadoluculuk tezi savunulmalıydı. Memleketçilik irredentizm konusunda kesin bir tavır koymakla birlikte Hatay, Montrö gibi konularda “bizim bizden koparılmış parçalarımız” anlayışını benimsemektedir³⁸. Eğer irredentist bir politika izlenilecekse bu konularda izlenilmeliydi.

Memleketçilere göre Türkiye'nin yeni ideolojisi milliyetçilikten başka bir şey olamazdı. Bu milliyetçiliğin ilk aşaması Türkiye'de yaşayan topluluğun, ve Türkiye topraklarının tarihe uygun bir realistliktir. Bu realizm nedeniyle memleketçilerin milliyetçiliği ne yalnız başına his, ne yalnız başına kan, ne yalnız başına toprak birliğine dayanmıyordu³⁹. Memleketçilerin milliyetçiliği bir sıra realitelere dayanıyordu ki bunların başında Türkiye'ye adını veren toprak parçası geliyordu. Anavatan, memleketçi milliyetçiliğin temelidir ve başkalarının toprağında hak iddia etmemektedir. Buna karşın kendi toprak parçasının bir zerresini dahi feda etmez ya da harcamaz. Emeğin, ordunun, iktisadiyatın siyasetin mihranı; basit bir coğrafya iken vatan haline getirilen bu topraktır⁴⁰. Arık'a göre en çarpıcı realite millet şahsiyetinin uğruna yüzyıllardır gömüldüğü İmparatorluk yok olmuş ve Türkler, binbir dersi, eksikliği olan paramparça bir vatanla kainatın düşman kesildiği bir milletle baş başa bırakılmışlardır. Artık vatan, Türk vatani; millet, Türk milleti; devlet, Türk devletidir⁴¹.

Netice itibarıyla Anadoluculuğun milliyetçilik anlayışı kutsal bir vatan olarak temel aldığı coğrafyayı, ulusal gelişimin her düzeydeki kaynağı olarak görür. Bu toprak parçasının bir vatan olarak kabul edilmesi ve kalkındırılmasını amaçlar⁴². Ancak Memleketçilik ilerleyen tarihlerde münferit bir akım olarak varlığını korumayı başaramayacak ve muhafazakar milliyetçilik içinde cılız bir kol olmayı kabullenmek zorunda kalacaktır.

³⁷ Ülken, *a.g.e.*, s.480.

³⁸ Arık, *a.g.e.*, s.59.

³⁹ Arık, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁰ Arık, *a.g.e.*, s.57.

⁴¹ Arık, *a.g.e.*, s.173.

⁴² Mithat Atabay, “Anadoluculuk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, C.IV*, İletişim Yay., İstanbul 2003, s.528.

3.Muhafazakâr Milliyetçilik

Muhafazakâr fikir ve doktrinler ilk olarak 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bunlar büyük ölçüde Fransız devriminden sonra ortaya çıkan iktisadi ve siyasi değişime karşı bir tepki olarak belirmiştir. Bu anlamda muhafazakârlık eski rejime dönmeyle ilişkili bir eğilimi ifade etmekteydi. Muhafazakârlık liberalizm, sosyalizm ve milliyetçiliğin gelişiminin serbest bıraktığı baskılara direnmeye çalışarak gittikçe daha güç duruma düşen geleneksel sosyal düzenin savunmasına geçmişti⁴³. Burada ele alacağımız muhafazakâr milliyetçilik ise Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan milliyetçiliği geleneğin yeniden inşası yolu olarak görme eğilimi şeklinde belirmiş halidir. Yani yeni rejimin hikayenin dışına ittiği kahramanları yeniden hikayeye dahil etme girişimidir. Bu kahramanların en önemlilerinden biri ise eski rejimin temel dayanaklarından biri; yeni rejimin ise oldukça mesafeli durduğu İslam'dır. Muhafazakâr milliyetçilerin tepkisi, özellikle dini ikinci plana atan hatta bazı durumlarda, dini yok sayan milliyetçiliğe karşı şiddetli bir tepki ifade ediyordu.

Bu noktadan hareketle burada Muhafazakâr milliyetçilik ile anlatmaya çalışacağımız olgu cumhuriyet döneminde ortaya çıkan İslam motifli Türk milliyetçiliğidir. Yani İslam ile milliyetçiliğin bir arada formüle edilmesidir. Bu kimilerine göre bir Türk İslam sentezi olarak, kimilerine göre ise sentezden daha çok İslam ve Türk milliyetçiliği arasında bir eklettik ilişki olarak görülmüş, algılanmış ve kabul edilmiştir. İlişkinin boyutu ya da niteliği ne olursa olsun üstünde mutabık kalınılan nokta Türk milliyetçiliği ile İslam dininin Cumhuriyet döneminde bir arada vurgulandığıdır.

Cumhuriyet döneminde Türk İslam sentezinin yani muhafazakâr milliyetçiliğin ortaya çıkışı iki koldan gerçekleşmiştir. Birincisi Anadolu hareketi ile paralel olarak bir Anadolu Türk milliyetçiliğinde İslam'ın vurgulanması ikincisi ve daha sonra olmak üzere Türkçülük akımının yeniden ortaya çıkarak Türk İslam sentezine ulaşma çabaları. Bakıldığında bu iki hareketten ikincisi siyasi bir ideoloji haline gelebilmeyi başarmış ve 1950'lerden itibaren siyasi bir aktör olarak Türk siyasal hayatında yer alabilmiştir.

a. Muhafazakâr Milliyetçiliğin İlk İzleri

Muhafazakâr milliyetçilik konusunda yani milliyetçiliği İslamla buluşturma konusunda ilk izleri Memleketçilik hareketinde de önemli rol oynamış olan Şemseddin Günaltay ve Nurettin Topçu'da görmekteyiz. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e geçen nesilden M.Şemseddin Günaltay, İslamcı bir dergi olan Sebilürreşet'in ateşli yazarlarından ve medresede profesör olmasına rağmen ileri bir Türkçüydü. Meşrutiyet sonrasında

⁴³Heywood, *a.g.e.*, s.65.

İslam modernizmi çizgisinde yer alan Günaltay, Türklerin İslam öncesi tarihini, kendi başına bağımsız bir olgu olarak değil İslam'a kavuşmak için arayışların gerçekleştiği bir tarih olarak değerlendirmekteydi⁴⁴. Günaltay Milleti ve milliyetçiliği doğru idrak edildiği takdirde yani ona göre din ile buluşturulduğu takdirde çöküntüyü engelleyecek çare olarak görüyordu. Milli asabiyeti uyandırmayı ve Anadolu'daki ırk zayıflığını gidermeyi kötü gidişi durduracak ve ilerlemeyi sağlayacak çözüm olarak ortaya koyuyordu. Yani milli ruhu canlandırmak ve milli bilinci uyandırmakla Anadolu'da bulunan Türkleri kendine getirecek ve ilerleme sağlanacaktı. Onun milliyetçilik üzerindeki din vurgusu da burada devreye girmektedir. Çünkü bunları gerçekleştirmek için ciddi bir İslam eğitimi ile milli eğitimi kuvvetlendirmek gerekmektedir⁴⁵.

Ancak Günaltay, Anadolu vurgusunu yaparken Anadolu öncesindeki Türk tarihini ihmal etmez. Ona göre Türkler, tarihin tanıdığı en eski kavimlerden biri olarak daima bağımsız ve hakim yaşamışlardır. Steplerin bu kahraman kavmi İslam'a çözülmüş bir bağ ile bağlanmışlar ve onun için büyük fedakârlıklar yapmışlardır. Türkler, eski asırlardan itibaren milli töreye ve yasalara bağlı kalmışlardır. Bu sayede İslam Dünyasında sürekli ayakta kalmışlar ve başka İslam milletlerini de korumuşlardır. O gün için ise geçmişten geleceğe doğru giderken bir İnkılâp devresinden geçiliyordu. Bu geçiş sırasında geçmişin enkazı arasında ne gibi şeylerin milli ruhtan doğduğunu ve ona uygun olduğunu, ne gibi şeylerin milli hayata sonradan sokulmuş olduğunu ve onu yıpratıldığını belirtmeye çalışmak inkılâbın başarısı için zaruri şarttı. Bu noktada kurtuluş fikri üç fikirde birleşmeyi gerektiriyordu. İslamlaşmak, çağdaş olmak, Türkleşmek. Her üç akım da ihtiyaçtan doğmuştu. Günaltay üç akımı birleştirmede Gökâlp'in fikrine katılıyor ancak temel olarak İslamlığı ele alıyor ve asrileşme ile Türkleşmeyi ona bağlıyordu⁴⁶.

Muhafazakâr milliyetçiliğin doğuşunda etkili olan diğer önemli isim olan Nurettin Topçu, 1925'te kapatılan Şebilürreşet'tan sonra yayın hayatına giren İslami duyarlılığa sahip ilk dergi olan ve Büyük Doğu'dan önce gelen Hareket dergisini çıkaran isimdir. Türk İslam sentezinin politize olmasında da Günaltay'dan daha etkilidir. Topçu kısa zamanda mistizm, tasavvuf izleri taşıyan düşünceleri, fikirleri, ahlak anlayışı ve eserleriyle milliyetçi, muhafazakar aydınlar için çekim merkezi haline gelmiştir.

Topçu, millet ve milliyetçilik kavramlarını birbirinden ayrı olarak ele almaktadır. Ona göre *millet bir realite iken milliyetçilik bir idealdir*... Milliyetçilik, bir insanlar topluluğu olan milli varlığın imanının gerekleri doğrultusunda tarihin her döneminde kendisini yenilemesini

⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 2001, s.394.

⁴⁵ M.Şemsettin, *Zulmetten Nura*, İstanbul 1341, s.171-172.

⁴⁶ Ülken, *a.g.e.*, s.398.

sağlayan güçtür. Milliyetçilik millet gerçeğinin sonsuz hayat enerjisini ifade eder. Millet insanın tanrıya ulaşmasında kat ettiği yolun ruhsal yükselişin aile kurumundan sonraki ikinci basamağıdır⁴⁷.

Türk Milleti ise Orta Asya'dan kaynaklı Türk ırkından çıkmış ve dokuz yüz yıl sonra Anadolu'da kurulmuştur. Göçebe olan Türkmen Anadolu toprağına yerleşmiş, savaşçıyken çiftçi olmuş, Şamanlıktan kurtulup İslam'a sığınmıştır. Dokuz yüz yıldan beri yaşayan Türk milleti, İslam'ın sinesinde yaşayan bu çiftçi millettir. Türk milli tarihinin ortaya koyduğu en büyük ve evrensel inkılâp İslam dininin Türk'ün ruh ve ahlakında yaptığı inkılâptır⁴⁸. Ancak geçen bu süreye rağmen Topçu, Anadolu'nun kurtuluş savaşını ruh cephesinde henüz yapılmadığını ve henüz yerlerde sürünen Türk-İslam ruhunun ayağına kaldırılmadığı sürece Anadolu'da yaşayan insanın eşyadan farksız bir varlık olduğunu belirtmektedir⁴⁹. Bu ruhun ayağına kalkması için ise çözüm Topçu'nun ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışıdır.

Topçunun milliyetçiliğinin dayandığı esasları belirtirken 6 maddelik listenin en başına "*Millet dini, onun ahlakını, örflerini ve kalbini yoğurmuş, Türk İslam Medeniyetine yön ve kaynak olmuş İslam dinidir*" ifadesini yerleştirir⁵⁰. Yani Topçu'ya göre İslam, Türk milliyetçiliğinin dayandığı temel öğedir. İslam Anadolu vatanı ile birlikte Türk milletini oluşturan soy, iktisat, dil ve tarih gibi bütün diğer unsurları etrafında toplayan biri maddi diğeri ruhi iki ana prensipten birini oluşturur. Zaten Topçu'ya göre bu kaçınılmazdır. Milletlerin hayat kaynakları doğrudan kültürel bir nitelik taşır ve her milletin kendisine özgü bir hayat kaynağı vardır. Bu çerçevede her bir milletin diğlerinden farklı olması tabidir. Bu onların milliyetçilik anlayışlarını da etkiler. Bu kaynak Almanlarda ordu, yani militarist bir kültürdür. İngilizlerde iktisat, Fransızlarda ise didaktik özellik taşıyan bilgidir. Türklerde ise bu kaynak İslam dini olarak karşımıza çıkmaktadır⁵¹.

b. "Türk İslam Sentezi" Düşüncesinin Politize Olması

Günaltay ve Topçu Türk-İslam Sentezi Düşüncesi ya da Muhafazakâr milliyetçilik konusunda ilk adımları atmışlardır. Ancak ne Günaltay ne de Topçu Muhafazakâr milliyetçiliğın kitleleri etkilemesini sağlayamamıştır. Bu alanda bir alt yapı oluşturdukları şüphesizdir. Ancak Türk İslam sentezinin politize olarak ortaya muhafazakâr bir milliyetçiliğın çıkması için İkinci Dünya Savaşı yılları beklenmek zorunda kalınmıştır. Nitekim bunda en önemli faktör 1940'lerden başlayarak devletin dine bakışının lımlı bir hal alması, kimi zaman örtük

⁴⁷ Nurettin Topçu, *Yarıncı Türkiye*, İstanbul 1972, s.27.

⁴⁸ Topçu, *a.g.e.* s.164-165.

⁴⁹ Beşir Ayvazoğlu, Tanrıdağ'dan Hira Dağı'na Uzun İnce Yollar, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C.IV, İletişim Yay., İstanbul 2003, 564.

⁵⁰ Topçu, *a.g.e.*, s.215.

⁵¹ Öğün, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, Dergah Yay , s.84.

kimi zamansa açık bir İslamizasyon tadilatı yaşanmaya başlanmıştır. Bu tadilat milliyetçilik konusunda da kendini göstermiş ve İslami vurgu konusunda çıkışlar görülmüştür. Hatta bu türden bir çıkışı daha önce belirttiğimiz üzere Hamdullah Suphi Tanrıöver gerçekleştirmiştir.

Tanrıöver'in bu tutumu, milliyetçilik için bir restorasyon döneminin başladığını habercisidir. Bunun ötesinde artık Türk İslam sentezi temelli muhafazakâr milliyetçilik kitlelere ulaşma fırsatı bulmuş ve siyasi bir görüş olarak ortaya çıkma hazırlıklarına başlamıştır. Bunun gerçekleşmesinde ise iki önemli yayın organı ve şahsiyetin payı vardır. Bunlardan biri şüphesiz Necip Fazıl ve onun Büyük Doğu dergisi, diğeri ise Osman Yüksel ve Serdengeçti dergileridir.

Nitekim muhafazakâr milliyetçiliğin ne anlama geldiği ve nasıl algılandığını en açık ifadesi 1947'de Osman Yüksel tarafından, "Hakka Tapar Halkı Tutar" ifadesiyle çıkarılan *Serdengeçti Dergisinde* görülmektedir. Serdengeçti Türkçü dergiler ile muhafazakâr milliyetçiliğin lokomotifini olan *Büyük Doğu* dergisinin bir bileşkesi niteliğindedir. Derginin belki de en önemli fonksiyonu milliyetçileri bir araya getirmek için gösterdiği çabaydı. Nitekim Nihal Atsız, C.Rıfat Atılhan gibi isimlerle Necip Fazıl bu dergide birlikte yazmaktaydı. Örneğin aynı sayı içerisinde Nihal Atsız, Saidi Nursi, Ali Fuat Başgil'in yazıları bulunabilmekteydi⁵². Dergi milliyetçilik anlayışını şu şekilde dile getiriyordu: "*Allah'tan başka kimseden korkmuyoruz. Bizler mümkir değiliz. Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız. Bütün gayemiz Küçük Asya insanının o bilinmez, o görünmez, bir avuç toprak kadar mütevazı, fakat o kadar manalı ruhunu anlamak, bu topraklar için toprağa düşenlerin çocuklarını bu topraklar üzerinde mesut ve bahtiyar görmektir.*"⁵³ Serdengeçti'nin bu görüşü bundan sonra Muhafazakar milliyetçiliğin sloganı haline gelecek ve Türk İslam sentezi bu cümle ile formüle edilecektir: "*Tanrı Dağı kadar Türk Hira Dağı kadar Müslüman!*"

Necip Fazıl ise Muhafazakar milliyetçilik konusunda çok daha etkili bir isimdir. Ona göre "*Türk, Müslüman olduktan sonra Türktür!*"⁵⁴. Türk'ü Müslüman olduğu için sevecek ve Müslümanlığı nispetinde değerlendirecek bir milliyetçiliği düşünen⁵⁵ Necip Fazıl'ın 1943'te çıkarmaya başladığı Büyük Doğu bir cazibe merkezi haline gelmiş ve 40'ların ortalarından itibaren muhafazakar milliyetçi hareketlenmede önemli bir rol oynamıştır. Dergi 19. sayısından itibaren Türk milletinin mefkure eksikliğinin olduğunu belirtmiş ve bunu gidermek için dokuz anahtar belirlemiştir. Bunlar, Ruhçuluk, Ahlakçılık,

⁵² *Serdengeçti*, Y:5, S:15-16, 1952.

⁵³ "Yolumuz-Bizim Milliyetçiliğimiz", *Serdengeçti*, Y:1, S:1, 1947, s.1.

⁵⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Bab-ı Ali*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1976, s.361.

⁵⁵ Kısakürek, a.g.e., s.361

Milliyetçilik, Şahsiyetçilik, Cemiyetçilik, Keyfiyetçilik, Nizamcılık, Müdahalecilik ve Sermayede Tahdit'tir⁵⁶.

Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra Muhafazakar milliyetçiliğin niteliğinde bir değişim gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde Anadolu Türkçülüğünde İslam vurgulanırken Turancı hareket ile İslamcı hareket flört etmeye başlamış ve ortaya tam anlamıyla bir sentez fikri çıkmıştı. Nitekim "Tanrı Dağı kadar Türk Hıra Dağı Kadar Müslüman sloganı" bunun en açık ifadesidir. Temelde savunulan tüm Türklerin Müslüman olmasından hareketle İslam Türk sentezinin yapılabileceği ve İslam milliyetçiliğine varılabileceğidir. Büyük Türkistan'ın Müslüman Türkiye anlamına geleceği ve Türk Bağının İslam bağı ile pekiştirilebileceği vurgulanmaya başlamıştır⁵⁷.

Bu sentez çalışmalarının sonucunda "*Türk dilinden, Türk karakteri ve ahlakından, İslam dininden, tarih birliği şuurundan ve bütün bunların fiili hayattaki bilimum belirtilerinden kurulu olan Türk milli kültürünün yaşattığı Türk milletini sevmek ve saymak*" şeklinde bir milliyetçilik tanımı çıkmıştı. Türk milliyetçisi ise "*Türk düşüncesinin ilmi, fikri, edebi, felsefi ve teknik sahalarda imkanlarını zenginleştiren, İslamiyet'i muhterem tutan, Dünya Türklüğünün istiklal, hürriyet, refah ve saadeti için çalışan insan*" olarak tanımlandı⁵⁸.

4.Liberal Milliyetçilik

Liberal milliyetçilik insanlığın doğal olarak her biri ayrı kimliğe sahip bir uluslar koleksiyonuna bölündüğü temel varsayımı üzerinde yükselir. Bu nedenle uluslar siyasal liderlerin veya yönetici sınıfların suni yaratıları değil gerçek ve organik topluluklardır. Bununla birlikte liberal milliyetçiliğin karakteristik konusu ulus fikri ile nihai olarak Rousseau'dan türetilen halk egemenliğine olan inancı birbirine bağlamaktadır. Bu kaynaştırma 19. yüzyıl milliyetçilerinin kendilerine karşı savaştıkları çok uluslu imparatorlukların da otokratik ve baskıcı olmaları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle liberal milliyetçiliğin temel konusu ulusal kendi kaderini tayin hakkına bağlılıktır⁵⁹. Bu açıdan siyasi yönü ağır basan bir milliyetçiliktir. Siyasi bağımsızlık, siyasi birlik, siyasi toprak(vatan), siyasi varlık(devlet) kavramları üzerinde durur. Bu çerçevede maddi kalkınmaya önem verir. Ayrıca laik bir anlayışa sahiptir. Zira devletin dini temeller üzerine oturtulmasına karşıdır. Öte yandan liberal milliyetçilik maziyle, tarihle, gelenekle pek meşgul olmaz. Bunları hürriyet, eşitlik, terakki için engel görür. Yüzü, aklı, gönlü daha çok geleceğe dönüktür. Bu yüzden eskiye değil yeniye, yeni olana itibar

⁵⁶ *Büyük Doğu*, Y:1, C:II, S.19-28, 1944.

⁵⁷ Özek, a.g.e., s.585.

⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul 1999, s.242.

⁵⁹ Heywood, a.g.e., s.161.

eder⁶⁰. Liberal milliyetçiliğin en dikkat çekici yönü bir ulusun çıkarlarını diğer ulusların çıkarları pahasına savunmamaktadır. Bunun yerine her ulusun özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu ilan etmektedir. Bu anlamda Liberal milliyetçiliğe göre tüm uluslar eşittir. Öyleyse liberal milliyetçiliğin nihai amacı bir egemen ulus-devletler dünyası inşa etmektir. Bu bakış açısından milliyetçilik sadece siyasi özgürlüğü artırmanın bir aracı değil fakat aynı zamanda barışçı ve istikrarlı bir dünya düzeninin de temin edilmesinin bir aracıdır⁶¹.

Cumhuriyet döneminde liberal milliyetçilik konusunda karşımıza çıkan ilk isimlerden biri Ahmet Ağaoğlu'dur. Ahmet Ağaoğlu, cumhuriyetin ilk yıllarında İkinci Meşrutiyet dönemine nazaran farklı fikirlerle karşımıza çıkmaktadır. Fikirlerindeki ortak payda Batı ile millet ve milliyetçilik kavramları arasında kendiliğinden var olan bağıdır. Ağaoğlu milleti milli bilincin temelini oluşturduğunu düşündüğü ortak dil, din, edebiyat ve ortak tarih temelinde tanımlar. Toplumda gizil olarak bulunan milli bilincin oluşması açısından aydının oynayacağı role büyük önem verirken böyle bir amacın gerçekleşmesi için asli sorumlu olarak devleti görür⁶².

Milleti, birey ve devleti birbirine bağlayan ortak payda olarak gören Ağaoğlu'na göre erken cumhuriyet dönemi antropolojik kökenleri, dil ve kültür itibarıyla ortak bir zemine sahip olanlar arasında birleşmeye yönelik isteğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir millet kurma dönemi idi. Bu açıdan devlet maddi temelleri tarihin akışı içerisinde atılan ulusal bilincin etik temellerini oturtmakla yükümlüdür. Birey ise mutlak bir kategori olarak yani toplumsal bağlamdan soyutlanarak değil, toplumun ve milletin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınabilir. Devletin en önemli sorumluluğu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Birey ve toplum arasındaki karşılıklı sorumluluk bilincini geliştirecek ve böylece hali hazırda var olan aidiyet hissinin somutlaşmasını sağlayacaktır⁶³.

Ağaoğlu liberalizmin temel kavramlarından biri olan özgürlük temasına devletin bünyesinde simgelediği varsayılan milliyetçiliğin temel kavramlarından biri olan ulusal özgürlüğe referansla yaklaşır. Özgürlüğün bireyin ulusal bilince sahip kılınması açısından azami öneme sahip olduğunu, dolayısıyla gerek toplum gerekse bireyin yaşamı açısından özsel bir unsur olduğunu ileri sürer. Özgürlüğün anarşiye yol açma riski taşıdığı görüşüne ise karşı çıkar. Bunun tam aksine toplumsal düzenin uyumun ve birliğin ancak özgürlüğün doğru olarak kullanılması durumunda temin edilebileceğini savunur. Bu anlayışa göre özgürlük sadece insana özgü bir hak değil aynı zamanda bir vatandaşlık görevidir.

⁶⁰ Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi Fikri Temelleri ve Atatürk*, SDÜ Yay., Isparta 2001, s.70.

⁶¹ Heywood, *a.g.e.*, s.162.

⁶² Simten Coşar, "Milliyetçi Liberalizmden, Liberal Milliyetçiliğe", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, s.721

⁶³ Coşar, *a.g.m.*, s.722

Zira böyle yorumlandığında özgürlük toplumdaki disiplinin etik boyutunu oluşturur. Toplum içerisinde özgürlük devletin ilkeleriyle uyumu gerektirir⁶⁴.

Liberal milliyetçilik konusunda önemli bir diğer isim ise Sadri Maksudi Arsal'dır. Arsal millet varlığını bir var olma hakkı bir varlık şartına bağlar. Bu bakımdan birey ve millet için varlığını devam ettirmeyi, hayatını geliştirmeyi, biyolojik bir görev kutsal bir hak olarak kabul eder. Her fert ve milletin "ben de varım, var olacağım" demek en tabii hakkıdır. Ama öyle demeyip de "ancak ben varım" diyen kimse veya millet suçlu olur. Çünkü başkalarının varlığına ve hürriyetine tecavüz etmiş olur⁶⁵. Arsal'a göre Milletin oluşumunda, devamında ve bekasında en önemli unsur ferdin mensup olduğu topluluğa bağlılığıdır. Bu bağlılık yani ferdin mensubu olduğu millete bağlılık insanlığın ilerlemesinin ilk şartıdır⁶⁶.

Milletlerin ilerlemesi demek milletin var olma azim ve iradesinin bir göstergesidir ve Ona göre milliyetçilik budur. Milliyetçiliğin milliyet duygusunun millete ve değerlerine derin bir bağlılıktan ibaret olup olmadığı konusunda ise Sadri Maksudi milliyetçiliğin maziye ve oradakilere bağlılıktan ibaret olmadığını, tecelli ettiği diğer bir saha olduğunu belirtmiştir. Bu saha istikbale yönelmiş emel, gaye ve düşünceler sahasıdır. Ayrıca Sadri Maksudi, geleceğe yönelik gayeler taşıyan milliyet hissinin dinamik bir gelişme ve ilerleme sebebi olmasını geleceğe yönelik dilek ve arzulara bağlar⁶⁷. Savunduğu bu milliyetçilik anlayışının rasyonel niteliğine vurgu yapar ve bu rasyonel milliyetçiliğin tanımını "Milliyetçilik biyolojik ve sosyolojik esaslara dayanan ve ırsileşmiş bir duygu olan milli kütleye bağlılık duygusunun derinleşmiş kutsal bir özellik kazanmış şuurlu bir şeklidir" olarak yapmaktadır. Ayrıca bu anlayışı Arsal demokrasi ile bağdaştırmaktadır. Ona göre milliyetçilik mahiyeti ve eğilimi itibariyle demokratik bir olaydır⁶⁸.

Milliyetçiliğin rasyonel, hürriyetçi, liberal eşitlikçi demokratik, barışçı, federalist, idealist ve iyimser niteliklere sahip olması gerektiğini belirtirken tasavvur ettiği milliyetçiliğin özelliklerini şu şekilde sıralar: *1. Bugünkü milliyetçilik rasyoneldir, mantığa ve akla uygundur 2. Bugünkü milliyetçilik sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanır. Kan tahliliyle uğraşmaz, kafataslarının şekliyle de ilgilenmez. Muayyen bir millete bağlılık hissi bugünkü milliyetçiliğin esasıdır 3. Bugünkü milliyetçilik hürriyetçidir, liberaldir. 4. Bugünkü milliyetçilik demokratiktir. Kültürlü milliyetçiler hem kendi memleketlerinde hem diğer memleketlerde imtiyazlı zümre tanımadıkları gibi, memlekette bir şahsın veya bir sınıfın*

⁶⁴ Coşar, a.g.m., s.723

⁶⁵ Hayri Bolay, "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatı", *Türkler*, C:XVII, s.746.

⁶⁶ Bolay, a.g.m., s.746.

⁶⁷ Bolay, a.g.m., s.746.

⁶⁸ Bolay, a.g.m., s.746.

*diğer zümreler üzerinde tahakkümünü zararlı ve aynı zamanda adalet ve hürriyet esaslarına aykırı telakki ederler.*⁶⁹

Liberal milliyetçilik Ağaoğlu ve Arsal'dan sonra da kendisine temsilciler bulmasına rağmen kitleler tarafından kabul gören bir milliyetçilik anlayışı olamamıştır. Ancak bu Cumhuriyet döneminin milliyetçilik yelpazesinde yer bulmadığı anlamına da gelmemelidir.

5.İrkî (Etnik) Milliyetçilik

Etnik milliyetçiliğin ayırt edici özelliği doğuştan, fitri bir topluluk fikrini öne çıkarmasıdır. Bireyin kendi seçebileceği belli bir millete ait olması prensibini reddetmektedir. Kendi topluluğunda kalsa da başka bir yere göçse de birey kaçınılmaz biçimde organik olarak etnik anlamda bağlı bulunduğu topluluğun mensubu olarak sonsuza dek onunla damgalanmış bulunmaktaydı. Başka bir ifadeyle millet evvel emir ortak soydan gelen bir topluluktur. Halk ortak yasa ve kurumlara bağlı bir topluluktan öte fiilen eylemli bir siyasi seferberliğin olmadığı yerlerde bile milliyetçi emellerin nesnesini ve çağrı merkezini oluşturur. Hukukun yerini ise genellikle dil ve adet almıştır⁷⁰. Bu tür bir milliyetçilik anlayışı cumhuriyet döneminde Türk-Turancı fraksiyon içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim etnik milliyetçiliğin izlerini Pantürkist hareketler içinde sürmek mümkündür.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki etnik milliyetçilik başlığı altında Pan-Türkizmi incelemek doğru olmadığı gibi amacımızda bu değildir. Nitekim İrk ve ırk temelli bir milliyetçilik anlayışı Pantürkçü fraksiyonun tamamı tarafından benimsenen bir anlayış değildir. Kimileri ırkı milletin ve milliyetçiliğin temeli olarak görürken kimi Türkçüler için ırk, etnik bütünlüğün önemli bir faktörü değildi. Milliyet, dil , tarih ve kültür gibi etnik farklılıkları belirleyen başka faktörlerin bir fonksiyonu sayılıyordu. Üstelik Türkçü akım içerisindeki farklılıklar sadece ırk faktörüne de dayanmıyordu. Türkçüler, Pantürkçülüğe ve Turani kökenlerine yaklaşımları açısından da bölünmüşlerdi. İrkçi çizgi bütün Türkçüler tarafından paylaşılmayan paganist bir yaklaşımla da birleştiriliyordu⁷¹. Hal böyle iken burada ele alacağımız konu Cumhuriyet döneminde Pan-Türkçü hareket içerisinde ortaya çıkan etnik milliyetçilik anlayışıdır.

Cumhuriyet yönetimi bu harekete olumsuz baksa da cumhuriyetin ilk yıllarında Pantürkist hareketlerin tamamen yokluğundan da söz edilemez. Bu dönemde pantürkist harekete mensup bazı kişiler Türk ocakları bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Türk Ocakları her ne kadar 1924 kongresinde esas amacının Türk kültürü koruma ve cumhuriyet inkılâplarını savunma ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile işbirliği

⁶⁹ Akyol, *a.g.m.*, s.736.

⁷⁰ Smith, *a.g.e.*, s.28-29

⁷¹ Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a*, İletişim Yay., İstanbul 2001, s.238.

olduğunu belirterek⁷² CHF çizgisinde bir milliyetçilik anlayışına doğru yönelmişse de, Turancılığı benimseyenler için ortak bir platform olma işlevini devam ettiriyordu⁷³. Bunun farkında olan tek parti yönetiminin müdahalesi ile Türk Ocaklarının etkinlik alanının ancak Türkiye sınırları içinde olması gerektiğine dair bir tüzük değişikliği yapıldı. Ancak bu pantürkist taleplerin önüne geçemeyince Türk Ocakları 1931 Martında tamamen kapatıldı.

Pan-Türkist akım özellikle 1931'den itibaren iyiden iyiye canlandı. Bu canlanışta şüphesiz en önemli isim Nihal Atsız ve onun çalışmalarıydı. Ancak bu canlılık hükümetin de dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim Hükümet Cumhuriyetin milliyetçilik anlayışıyla uyuşmayan bu akımın temsilcileri olan dergileri 1934'ten itibaren birer birer kapatmaya başladı. Pan-Türkist hareket üzerindeki bu baskı tıpkı hareketin canlanış süreci gibi uzun sürmedi. Dört yıl sonra Pan-Türkist akım yeniden ivme kazandı⁷⁴. Özellikle ikinci Dünya Savaşının başlarında gelişmek için uygun bir ortam buldu. Bu ortamın oluşmasında hükümetin bu harekete karşı gevşek tutumu, Almanların Rusya'da kazandığı başarılar ve Türkiye'deki propagandaları etkili olmuştu. Ancak 1943'te savaşın Almanların aleyhine dönmesi ve Türkiye'ye tarafsız kalması için baskı yapılması, tarafsızlığını göstermek isteyen hükümeti harekete geçirdi. Pan-Türkist hareket içerisindeki bütün liderler 9 Mayıs 1944'te tutuklanarak hükümeti devirmeye teşebbüs suçu ile mahkemeye verildi. İlk mahkemede tutuklanan ve çeşitli cezalara çarptırılan Turancılar Askeri Yargıtay'ın 31 Ekim 1945 tarihinde mahkumiyet kararını bozmasıyla serbest bırakıldılar. Bu hem savaş sonrası demokratikleşme hareketi hem de Rus isteklerini ve komünizm tehlikesinin kamuoyunda yarattığı hava ile açıklanabilir⁷⁵. Zaten savaş sonrası yıllarda çok partili hayata geçilmiş ve CHP'nin çok güçlü olan konumu zayıflamıştı. 1950'lerde Demokrat Parti hükümetleri CHP'nin takındığı Pan-Türkçü karşıtı tavrı göstermedi⁷⁶.

Pan-Türkist hareketin 1920'lerden başlayıp 1930'larda gelişen serüveni içerisinde etnik vurgunun yapılması daha doğrusu etnik temelli bir milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve bir ideoloji haline gelişinde üç isim öne çıktı. Küçük nüanslarla birbirinden ayrılan hatta bazen birbirleriyle mücadele içerisine giren bu üç ismin önderliğinde etnik bir milliyetçilik modeli ortaya kondu.

a.Nihal Atsız

Bu önderlerden ilki Nihal Atsız idi. Çıkardığı *Atsız Mecmua* ile ismini duyurdu. Adını yayıncısı Nihal Atsız'dan alan bu dergi 15 Mayıs

⁷² Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Çev:Mesut Akın, Sarmal Yay., İstanbul 1999, s.115.

⁷³ Önen, a.g.e., s.254.

⁷⁴ Önen, a.g.e., s.262.

⁷⁵ Karpat, a.g.e., s.220-221.

⁷⁶ Landau, a.g.e., s.183.

1931 ile 25 Mayıs 1932 arasında düzenli bir şekilde çıkarılmıştı. Nihal Atsız şüphesiz dergiyi yönlendiren kişiydi ve ona göre tüm Türkler bir ırktan olup hangi şart altında olursa olsun geleneklerini unutmamalıydılar. Ne var ki 1931 Türk Ocaklarının kapatıldığı yıldı. Böyle bir durumda Pantürkçü bir propaganda için uygun ortam yoktu. Ancak ne olursa olsun Landau'nun da belirttiği üzere Atsız bu alanda bir çıkış yapmış ve gelecekte izlenecek örnekler ortaya koymuştu⁷⁷. Atsız bu defa 1933 sonlarında *Orhun* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Orhun 1934 Temmuzunda kapatılmış ve 1944'te tekrar çıkarılmaya başlanmıştır.

Atsız, şüphesiz etnik milliyetçiliğin en popüler ismidir. Atsız'a göre millet kelimesi her millet için ayrı bir mana ifade etmektedir. Ancak Atsız yalnızca *Türk milleti vardır ve bunun içinde yalnız onun tarifini yapmak gerekir, başkaları bu tarife uysa da uymasa da bunun bir önemi yoktur* görüşünü benimsemektedir. Türkler için ise millet her şeyden önce bir kan meselesidir. Yani Türküm diyecek olan adam Türk neslinden olmalıdır⁷⁸. Elbetteki burada Atsız'ın nesil ile kastettiği Türk ırkıdır. Türkler, Altay veya Turan diye adlandırılan ırka mensuptur. Bu ana ırktan türeyen ve sonra onun ayrıldığı şubelerden birini teşkil eden bir koldur⁷⁹.

Atsız millete daha doğrusu Türk milletine aidiyet için üç koşul öne sürer. Türk olmak için evvela kanın Türk olması gereklidir. İkinci olarak dilin Türk olması ve son olarak da dileğin Türk olması gereklidir. Ona göre kanı Türk olan bir Türk milleti o günkü melez topluluklardan kat kat kuvvetlidir. Bu kanı Türk olan fertlerin dilleri de Türk olursa o millet daha güçlü bir millet haline gelir. Üstelik bir de bu milletin fertleri dilek birliğiyle birbirine bağlıysa bu ülkücü bir millet demektir ve sayıca azlık olsa bile dünyanın en güçlü milletidir⁸⁰. Ancak Atsız dilin ve dilek birliğinin ırk birliği olmadan asla milletin unsurları olamayacağını savunur. Menfaat birliği tezini ise şiddetle reddeder. Ona göre Türkçe konuşan bir zenci ile Lehçe konuşan bir Kıpçak'tan elbetteki ikincisinin Türk olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Dilek ve menfaat konusunda ise bir Konyalı ile Kırgız'ın dileklerinin ve menfaatlerinin ayrı olabileceği, ancak bunların kan ve ırk bakımından aynı millete mensup olduklarının değiştirilemeyeceği üzerinde durur⁸¹.

Atsızın milliyetçilik anlayışı irredentisttir ve bu irredenta Türk milletinin ülküsü olmalıdır. Atsız'a göre her milletin bir ülkeye ihtiyacı vardır. Türk milletinin ülküsünün adı da "Türk Birliği"dir. Bu üç aşamada gerçekleşecektir: *İstiklal, Esir yaşayan kardeşleri kurtarmak ve*

⁷⁷ Landau, *a.g.e.*, s.129.

⁷⁸ Nihal Atsız, "Yirminci Asırda Türk Meselesi II, Türk Irkı=Türk Milleti", *Makaleler*, C:III, Baysan Yay., İstanbul 1992, s.139-140.

⁷⁹ Nihal Atsız, "Türkler Hangi Irktandır", *Makaleler*, C:III, Baysan Yay., İstanbul 1992, s.150.

⁸⁰ Atsız, *Yirminci Asırda*.... s.146.

⁸¹ Atsız, *Yirminci Asırda*.... s.144-145.

fütihat ve emperyalizm. Türk milleti ilk aşamayı gerçekleştirmiş şimdi sıra diğer aşamalara gelmiştir⁸². Atsız'a göre bu ülkü olağandır. Her milletin bu tür ülküleri vardır. İngilizlerin, Almanların, İtalyanların ve Yunanlıların. O halde Türk birliği ülküsü hayal değildir ve Türk milletinin hakkıdır⁸³.

b. Reha Oğuz Türkkkan

Etnik milliyetçilik akımı içerisindeki önemli isimlerden bir diğeri Reha Oğuz Türkkkan'dı. Türkkkan, Atsız'ın çıkardığı Orhun'un ardından açıkça ırkçı ve Pan-Türkçü eğilimi ile göze çarpan ilk dergi *Ergenekon*'u Kasım 1938 ve Ocak 1939 tarihleri arasında üç sayı olarak çıkarmış ve ismini duyurmuştu. Derginin künyesinde "*Türk ırkı bütün ırklardan üstündür*" ifadesi bulunmaktaydı. 1939 Mayısında ise *Bozkurt* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Dergide yer alan açık Pan-Türkçü propaganda dolayısıyla aleyhinde yasal işlemler başlatıldı ve yayını durduruldu. 1940 Mayısında beraat ettikten sonra yeniden çıkarılmaya başlandı. Dergi Orhun'a göre daha saldırgan bir politika izlemekteydi⁸⁴. Türkkkan, *Bozkurt*'tan sonra 5 Kasım 1942'de *Gökbörü* adlı bir başka dergi çıkarmaya başladı. *Gökbörü*'nün sloganı *Ergenekon*'unki ile aynıydı: "*Türk ırkı bütün ırklardan üstündür*". Dergi Zeki Velidi Togan gibi bilim adamlarının yazılarına yer vermekle birlikte Türk ırkı kavramını savunmak için Tanrıdağ ile yarış içerisindeydi⁸⁵.

Türkkkan ırk ve millet kavramlarını ayrı ayrı ele almaktadır. Ona göre millet daha kapsayıcı olan ırkın bir parçasıdır. Hal böyle iken Türk milleti Tur ırkına mensuptur ve Tur ırkının gerçek temsilcisidir⁸⁶. Türk, ise Tur ırkına mensup, Türk dilini konuşan, Türk harsını taşıyan kişidir⁸⁷. Türkkkan ırk ve kanı milletin temeli olarak görmekle birlikte bu konuda Atsız kadar katı değildir. Türkkkan 4-5 göbekten beri kan ve aidiyet duygusu itibarıyla Türkleşenleri Türk olarak kabul etmektedir. Ancak sınırsız bir melezleşme karşısında da rahatsızlık taşımaktadır. Çünkü Türkkkan'a göre ırkların birbiriyle karışması ve yabancı kan tarafından yönetilmesi milletlerin yıkılmasında rol oynayan önemli etkenler arasındadır. Diğer etkenler ise milli bilincin aşınması ve milli ruhun kaybolmasına neden olan "aşırı bireycilik" ve "kozmpolitizm"; barışseverlik yani militarizme olumsuz yaklaşma ve toplumun farklı siyasi partilere göre bölünmesi yani particiliktir⁸⁸.

⁸² Nihal Atsız, "Yirminci Asırda Türk Meselesi I, *Makaleler*, C:III, Baysan Yay., İstanbul 1992, s.133.

⁸³ Atsız, *Yirminci Asırda Türk Meselesi I...*, s.136.

⁸⁴ Landau, *a.g.e.*, s.130-132.

⁸⁵ Landau, *a.g.e.*, s.134.

⁸⁶ Reha Oğuz Türkkkan, *Türkçülüğe Giriş*, Türk Milliyetçiliğinin Üzerinde Duracağı Meseleler, İstanbul 1940, s.130-131.

⁸⁷ Türkkkan, *a.g.e.*, s.146.

⁸⁸ Özdoğan, *a.g.e.*, s.213.

Türkkan'ın ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışı II.Meşrutiyette ortaya atılan Turancılık ile benzerlik göstermektedir. Türkkan'a göre Turancılık sadece dış Türkler üzerinde dururken Anadoluçuluğun Türkiyeli Türkler üzerinde yoğunlaştığını belirtiyordu. Dolayısıyla Pan-Türkçülük hem hal hem de geleceğe odaklaşarak bu iki etmeni birleştiren bir milliyetçilik arz ediyordu. Yani Pan-Türkçülük milliyetçiliğin tek pratik türü oluyordu⁸⁹. Türkkan'da Atsız gibi irredentist politikaları savunur. Ancak Türkkan Atsız'a göre Anadoluçuluğa daha sıcak bakmaktadır. O daha çok İkinci meşrutiyet döneminde ortaya konan yakın ve uzak Türkçülük yöntemini benimsemektedir. Türkkan'a göre Türkiye olmadan Türk birliği gerçekleşemez. Gerçekleşemeyeceği gibi daha da kötüsü Türkiyesiz bir Türk birliği Emperyalist devletlerin elinde bir oyuncak haline gelecektir. O halde yapılması gereken Türk birliği için önce güçlü bir Türkiye yaratılmasıdır⁹⁰.

Reha Oğuz Türkkan, Pantürkçülere 65 milyonluk kutsal Türk devletini kurmak için hazır olup olmadıkları sorulduğu zaman gururla cevap verilmesi gerektiği konusunda nutuklar veriyordu. Türkkan, Pan-Türkçülüğü yeniden tanımlamaya çalıştı. Onlardan beklenenilen her alanda Türk ırkının üstünlüğüne inanmak ve Pan-Türkçülüğün devamlı savunusunu yapmaktı. Pan-Türkçülüğün savunulması ve teşvik edilmesi konusunda Türkkan şu ilkelere sıkı bir şekilde sahip çıkmalarını öneriyordu: Irkçılık, tüm Türklerin birliği, savaştı bir bakış, ahlak, uygun yönetim ve eylemlilik⁹¹.

Türkkan ve Atsız arasında gözle görülür bir rekabet söz konusuydu. Bu rekabetin nedenleri ırk, Türk ırkının kapsamı, Hitlerlerin Türklüğü gibi noktalardaki görüş ayrılıkları olmakla birlikte asıl problem Türkçü hareketin liderliği idi⁹². Nitekim Türkkan'a göre Türkçülük hareketi dörde bölünmüştür. Birinci grup Türk birliği ülküsünü benimsemiş, Zeki Velidi Togan, Hüsnü Erkilet, Hüseyin Namık Orkun gibi Turancılardan oluşmaktadır. İkinci grup, Anadoluçulardır. Ancak Türkkan Anadoluçuları dış Türkleri sevenler ve sevmeyenler olarak ikiye ayırmaktadır. Üçüncü grup Nihal Atsız, Humdullah Suphi, M.Esat Bozkurt gibi isimlerin yer aldığı gruptur. Son grup ise Türkkan'ın "Tam Türkçüler" olarak nitelediği kendisinin de içinde yer aldığı kişilerden oluşmaktadır⁹³.

c.Rıza Nur

Etnik milliyetçilik içerisinde üçüncü önemli isim Rıza Nur'dur. 1924 yılında on iki ciltlik *Türk Tarihi*'ni kaleme aldı. 1931-1938 yılları arasında ilk önce Paris'te daha sonra İskenderiye'de *Türkbilik Revüsü*

⁸⁹ Landau, *a.g.e.*, s.135.

⁹⁰ Türkkan, *a.g.e.*, .113.

⁹¹ Landau, *a.g.e.*, s.133.

⁹² Önen, *a.g.e.*, s.283.

⁹³ Türkkan, *a.g.e.*, s.78.

(*Revue de Turcologie*) adlı edebi ağırlıklı bir dergi çıkardı. Türkiye’de bir çok Pan-Türkist dergiye makale yazan Rıza Nur, 1942 Mayıs’ında Bozkurt adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Dergi Rıza Nur’un öldüğü tarih olan 1942 Eylülüne kadar aralıksız yayınlandı. Dergide yazan yazarlar Türk ırkının büyük ve tarihi geçmişi ile parlak geleceğinden bahsettiler⁹⁴.

Rıza Nur’a göre milliyet asla bir kültür meselesi değildir. Milliyet ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemeleridir⁹⁵. Nur, millet ve milliyetçilik konusunda kanı yani ırkı ilk plana almaktadır. Hatta bu konuda o kadar ileri gitmektedir ki milleti kültüre bağlayanları dahi ırk ve kan bakımından Türk olmadıklarını ileri sürmüştür. Ona göre devletlerin batmasının nedeni dahi “yabancı kan”dır. Yani yabancı kan taşıyan yönetici seçkinlerdir. Göktürkler zamanından başlayarak bu cereyan eden bir vakadır. Göktürkler zamanında Çinli Prenseler Türklerin izmihlalini hazırlamışlardır. Selçuklular zamanında ise Konya Rum ve Frenk fesadına sahne olmuş en vahim buhranı ise Osmanlı yaşamıştır⁹⁶.

Nur irredentizmi Türk milliyetçiliğinin etkin bir etmeni olarak değerlendirir. Bu yaklaşımına göre Türk milliyetçiliğinde üç büyük etmen belirleyici rol oynamaktaydı. Bunlar Turancılık, Pan-Türkçülük ve Anadoluçuluk idi. Turancılık ve Pan-Türkçülük birbiriyle kaynaşarak her yerde Türkleri oluşturan ortamı yaratırken Anadoluçulukla da Anadolu Türklerini en üstün olarak ele almaktaydı. Rıza Nur Anadoluçuluk yaklaşımını benimserken aynı zamanda bunun getirdiği sınırlamanın milliyetçiliğin etkisini zayıflatacağını düşünüyor ve bu yüzden en yaşanabilir olanın ırksal Türkçülük olacağını ileri sürüyordu⁹⁷. Yani Nur’a göre uygulanabilir tek milliyetçilik ırkçılıktır. Tarih sosyoloji, ekonomi, politika hep bunu telkin etmektedir⁹⁸.

Netice itibarıyla Cumhuriyet döneminde görülen etnik milliyetçilik hareketi Atsızın belirttiği gibi Türkçülüğü *Türk milliyetçiliğinin adı olarak belirlemiş*,⁹⁹ bunu ise *Türk ırkının üstünlüğüne inanılması*¹⁰⁰ olarak tanımlamıştır.

Sonuç

Görüldüğü üzere 1923-1950 dönemi Türk milliyetçiliği tipleri dünya ölçeğindeki tipolojilerle farklılık arz eder. Bunun en önemli nedeni elbetteki Türkiye’nin söz konusu dönem içerisindeki kendine özgü şartlarıdır. Hazırlık safhasından geçmeden gerçekleştirilmiş bir devrim, bu devrim sonucunda devralınan heterojen bir toplum ve bu toplum

⁹⁴ Landau, *a.g.e.*, s.133.

⁹⁵ Önen, *a.g.e.*, s.294.

⁹⁶ Ayvazoğlu, *a.g.m.*, s.558.

⁹⁷ Landau, *a.g.e.*, s.134

⁹⁸ Ayvazoğlu, *a.g.m.*, s.560.

⁹⁹ Nihal Atsız, “Türkçülük”, *Makaleler*, C:III, Baysan Yay., İstanbul 1992, s.11.

¹⁰⁰ Nihal Atsız, “Türkçü Kimdir”, *Makaleler*, C:III, Baysan Yay., İstanbul 1992, s.21.

içerisindeki çokluğun yüzlerce yıldır süren ümmetçiliğin de dahil olduğu geleneksel bağları. Haliyle bu şartlar içerisinde ortaya çıkan milliyetçilik tipleri de diğer tipolojilere uymadığı gibi üzerinde konuşulması en zor konulardan biri haline gelmiştir. Bu durum bizatihi milliyetçilik kavramının sahip olduğu muğlaklığı daha da artırmaktadır. Ancak erken dönem Türk milliyetçiliğinin tipolojisi üzerinde konuşmayı zorlaştıran tek etken bu değildir. Diğer önemli bir etken de milliyetçilik tipleri arasındaki eklektik ilişkilerdir. Konjonktürel olarak birbirine yaklaşip uzaklaşan kimi zaman yolları kesişen bu tipleri kesin bir sınıflandırmaya tabi tutmak zaten başlı başına bir zorluktur. Tabi ki buna tipler içerisinde ayrı ayrı kolların oluşmasını eklemek de yerinde olacaktır. Bu açıdan çalışmamızda ortaya koyduğumuz tipoloji bir kesinlik arz etmemektedir. Öte yandan şu görülmüştür ki, Batı'daki milliyetçilik tipolojilerinin bazılarında kullanılan Ekonomik ve sosyal ilişkiler, sömürgecilik gibi kavramlar Türkiye'deki tipoloji için kullanılmamıştır. Batıdaki tipolojiden ayrılan bir başka nokta ise dinin milliyetçilik alanındaki rolüdür. Türkiye'deki tipolojide din gerek Teritoryal milliyetçilikte olsun gerekse Muhafazkar milliyetçilikte olsun yoğun olarak işlenmiş milletin değişmez bir unsuru olarak ele alınmıştır. Ancak Batıda din milliyetçilik alanından tamamen çıkarılmıştır. Bununla birlikte Batılı tipolojilerde de tartışılan kültür, etnisite, irredenta, dil gibi konular Türkiyedeki milliyetçilik tiplerinin ilgi alanında olmuştur. Sonuç olarak söz konusu dönemdeki milliyetçilik tipleri vatan, millet, din, ırk gibi kavramlarla birbirinden ayrılmaktadır. Ancak tipolojinin oluşmasındaki belki de en önemli etken geçmişe ve devlet eliyle ortaya konulan milliyetçiliğe karşı alınan pozisyondur. Netice itibariyle 1923-1950 döneminde tek bir milliyetçilik anlayışı yoktur. Devlet eliyle ikame edilmeye çalışılan bir milliyetçilik anlayışı ve ona karşı ortaya konulan diğer milliyetçilik anlayışları ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin erken yıllarında görülen bu durum, bugünkü milliyetçilik tartışmalarının da bir anlamda zeminini oluşturmuştur.

